

Paradisos rurals

El Berguedà en la vida i l'obra de
Prudenci Bertrana i Aurora Bertrana

Daniel Montañà i Josep Rafart

• Col·lecció *El Tinter* - 141 •

Paradisos rurals
El Berguedà
en la vida i l'obra de
Prudenci Bertrana i Aurora Bertrana

Daniel Montañà Buchaca
Josep Rafart Canals

Cossetània
EDICIONS

Primera edició: juny de 2017

© del text: Daniel Montaña Buchaca i Josep Rafart Canals

© de l'edició:

9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
Carrer de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91 • Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Centre d'Estudis d'Avià
Av. Pau Casals, 22 • 08610 Avià (Berguedà)
c.e.avia@telefonica.net
ceavia.blogspot.com

Imatge de la coberta: *Queralt*, quadre de Prudenci Bertrana
(Museu Comarcal de Berga. Foto: Xavier Pedrals)

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Anman Gràfiques del Vallès, SL

ISBN: 978-84-9034-625-9

DL T 690-2017

Sumari

Un llibre esperat i necessari <i>per Oriol Ponsatí-Murlà</i>	9
PRÒLEG <i>per Glòria Granell Nogué</i>	11
PRESENTACIÓ	13
INTRODUCCIÓ	15
1. Aurora Bertrana a Castellar de n'Hug i a la Pobla de Lillet.....	17
2. La família Bertrana a Berga	27
3. Impressions estivals	37
4. Primera exposició	41
5. De la Polinèsia al Berguedà	47
6. Bertrana i els intel·lectuals berguedans	53
7. Segon estiu a Berga.....	57
8. Una altra exposició	61
9. Mitges vacances a la Nou	67
10. Primer contacte amb Vilada	75
11. Vacances de 1935	79
12. Els mesos previs a la guerra.....	87
13. La Guerra Civil.....	91
14. El retrobament amb Vilada	111
15. Les Eres de Guardiola.....	115
16. Un racó arrecerat per escriure	127
17. La família Güell-Cardona	133
18. El fotògraf Deseuras.....	141
19. Les germanes Guitart	145

Sumari •

20. La família Serra Sitges	147
21. La mort i l'enterrament	149
22. Homenatges	153
ANNEXOS	
Articles de Prudenci Bertrana	161
Berga I.....	161
Berga II.....	163
Sant Pere de Madrona.....	164
El santuari de Queralt en perill.....	166
Els Rasos de Paguera	168
La Nou	170
Ni diaris.....	171
El viàtic a la Nou.....	172
Per on ve la infelicitat	173
Vilada	174
La pau és amb nosaltres.....	175
El manat de boix commemoratiu.....	176
Castell de l'Areny	178
Filosofia i poesia mèdiques	179
Escrits d'Aurora Bertrana.....	181
Muntanyes bergadanes	181
Lladres i serenos.....	183
ÍNDIX ONOMÀSTIC	185

Un llibre esperat i necessari

Els escenaris pels quals discorren les biografies de Prudenci i Aurora Bertrana són ben diferents. Ell és de moure's més aviat poc i ho fa gairebé sempre dins els límits de la geografia del Principat. Ella, en canvi, es dona a conèixer públicament com a autora de literatura de viatges, amb la publicació de *Paradisos oceànics* (1930), i viatjarà tant com les circumstàncies li ho permetran (Suïssa, França, Tahití, el Marroc...). Si no hagués vingut la guerra, sens dubte la llista de topònims que hauríem d'associar al nom d'Aurora Bertrana seria molt més llarga. Tot i aquesta diferència de tarannàs, que configurarà un recorregut espacial molt diferent, pare i filla comparteixen també una sèrie de llocs que marcaran les seves vides i determinaran, en major o menor mesura, la seva producció literària. La coincidència més òbvia, naturalment, és Girona, la ciutat de naixement d'Aurora Bertrana. També ho és Barcelona, on la família Bertrana-Salazar s'intal·la a partir de 1912. Però aquesta coincidència, delimitada pels anys d'infantesa i joventut d'Aurora, és ben irrellevant i previsible, entre un pare i la seva filla. Resulta més reveladora la fascinació que, tant un com l'altra, van sentir, en èpoques ben diferents de les seves vides (i només esporàdicament de manera coincident) pel Berguedà.

La relació de Prudenci i Aurora Bertrana amb el Berguedà havia romàs, fins al dia d'avui, coneguda només de manera esquemàtica, en bona part gràcies a la recerca que Daniel Montañà i Josep Rafart ja van portar a terme el 1999, amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de la mort d'Aurora Bertrana (*Aurora Bertrana, una dona del segle XX*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001). El llibre que tenim a les mans representa el fruit madur d'aquella investigació incipient. Amplia la recerca sobre els primers contactes tant de Prudenci com d'Aurora Bertrana amb el Berguedà i en ressegueix la trajectòria durant l'última dècada de vida del pare i fins l'any de la mort de la filla, que va tenir lloc a Berga el 1974, i on roman enterrada. El llibre de Montañà i Rafart ens permet ubicar de manera molt concreta els espais trepitjats i viscuts pels Bertrana (la Pobla, Berga, Vilada, la Nou...), identifica d'una manera molt completa el seguit d'estrets vincles humans que els dos escriptors van establir amb la comarca del Berguedà. I, encara, vincula constantment aquestes coordenades espacials i humanes amb la producció literària (i també pictòrica, en el cas del pare) dels dos autors.

Hem de felicitar els autors d'aquest volum no només per la diligència amb la qual han recopilat tantes dades inèdites, sinó per tenir l'encert de fer-les públiques en ple Any Prudenci i Aurora Bertrana. Durant aquests mesos de commemoració, decretada pel govern de la Generalitat a principi d'any, veurem aparèixer diverses publicacions, tant de Prudenci i Aurora Bertrana com sobre ells. La que tenim a les mans, si no s'hagués publicat, l'haguéssim trobat realment a faltar.

ORIOI PONSATÍ-MURLÀ
Comissari de l'Any Bertrana

Pròleg

Prudenci Bertrana i la seva filla Aurora Bertrana són dos grans escriptors catalans del segle xx. Tocats tots dos pel geni de la literatura, els seus universos literaris són molt diferents: per l'ús que fan de la llengua, per l'imaginari que hi ha darrere les paraules, per l'època en què publiquen i també per la personal vinculació de cada un amb l'ofici d'escriptor. Tot i això, hi ha uns trets essencials en l'obra d'un i altra que permeten unir els dos mons amb una fina línia de continuïtat: d'una banda, la relació amb la naturalesa; de l'altra, l'estret lligam entre vida i literatura. Tots dos temes són clau també per entendre el vincle que estableixen amb el Berguedà.

L'obra de Prudenci Bertrana parteix de la necessitat de contemplar la naturalesa i expressar les emocions que li desperta, la qual cosa el porta a excel·lir en la descripció del medi natural al llarg de tota la seva trajectòria. És en íntim lligam amb l'entorn que se sent a gust i troba la seva autèntica mirada, la de l'infant que es meravellava amb el paisatge al mas familiar de l'Esparra, prop de Santa Coloma de Farners. Aurora Bertrana, per la seva banda, descobreix la vida en contacte amb la naturalesa gràcies als seus viatges, sobretot els anys que viu a Oceania. Es tracta de dos entorns molt diferents però copsats amb l'atenció i curiositat de qui capta l'essència del paisatge i s'emociona en contemplar-lo. En tots dos casos aquesta vivència es converteix en material literari que arriba al públic en forma d'articles o llibres, perquè en tots dos escriptors conflueixen art i vida.

Al Berguedà Prudenci i Aurora Bertrana retroben aquest contacte amb la natura que els fa de refugi per a l'esperit i d'aliment per a la creació. L'escriptor explica així el desig de visitar la zona en un article a la revista *Tagast* el 1930:

Jo que estimo un pi venerable més que un prodigi arquitectònic, un celatge d'alba més que una font màgica, una roca ingent més que un campanar preten-sions, el cant d'una alosa a la meravella musical d'un Stravinsky, i l'olor de pa bru més que la d'un requisit de química culinària, em sembla que em sentiria venturos de vagar per la vostra ciutat i les vostres foranies. I jo, mateix que un infant, espero trobar un jorn de lleure i de delit, de pau i d'humor per a fer la coneixença de la vostra gent, dels vostres camps, de les vostres prades i de les vostres serres, i endur-me'n un record perdurable en els ulls i en el cor de tot això que vosaltres teniu i que jo enyoro.

Efectivament hi retrobarà tot allò que enyora i continuarà fent-ne partícip el lector gràcies als articles a la premsa. El 1968 Aurora Bertrana comença una llibreta des de les Eres de Guardiola amb unes paraules que evoquen també la pau que troba en aquestes terres gràcies al paisatge:

Començo aquesta llibreta en el petit bosquet prop del *llac del Peix Blanc*, voltada de xipressos, de boixos, de llaurers i d'algun arbre fruiter. El terra és d'aufals i d'herba borda, ocells piulen i xisclen en el paradís que ens partim.

El Berguedà és el paradís autèntic i de *tempo* lent que havia trobat a la Polinèsia i és també l'ideal de natura a tocar dels dits que Prudenci havia tastat al mas Esparra de la seva infantesa. No en va i amb encert aquest llibre es titula *Paradisos rurals*, en al·lusió a l'obra d'un i altra i al recer que va ser per a tots dos el Berguedà. A Prudenci Bertrana la calma d'aquests indrets el convida a escriure, però també l'impulsa a tornar a pintar molts anys després d'haver deixat els pinzells. Per la seva banda, Aurora hi escriurà amb desfici, a totes hores, sobretot els últims anys de la seva vida, en què fa llargues estades a la zona acollida per persones que esdevenen la seva família.

La Pobla de Lillet, Berga, la Nou, Vilada o les Eres de Guardiola són escenaris vitals dels Bertrana. Hi fan estades puntuals però de llarga durada, junts i també per separat, des de 1930 fins a 1974, any en què Aurora mor i és enterrada a Berga. La importància que tenen aquestes terres en la vida i l'obra de Prudenci i Aurora Bertrana és evident i mereixia ser estudiada a fons. Daniel Montaña i Pep Rafart han seguit durant anys el rastre dels dos escriptors per aquestes terres i recullen el fruit de la seva recerca en aquest volum, una visió global i detallada de la relació de Prudenci i Aurora Bertrana amb la terra berguedana, una terra que els fa tornar a connectar amb la natura i la seva gent. L'experiència viscuda en aquests paratges i les amistats que hi fan són dades fins ara molt poc conegudes de la trajectòria vital d'ambdós i ens ajuden a tenir una visió més completa de la biografia i l'obra d'un i l'altra. Amb aquest llibre descobrim què els va portar al Berguedà, resseguim les seves estades per diferents indrets de la zona, les amistats que hi fan, els articles o exposicions que sorgeixen de cada etapa viscuda en aquests pobles, que els autors comenten amb profunditat. Tot amb el context històric i social que permet posar el lector en situació per calibrar el sentit real d'aquestes experiències. Amb un llenguatge proper i un gran rigor documental, aquestes pàgines aconsegueixen que la petjada dels Bertrana pel Berguedà sigui coneguda i reconeguda. Que perduri en el temps.

GLÒRIA GRANELL NOGUÉ

Presentació

L'any 1999, amb la idea de celebrar el vint-i-cinquè aniversari de la mort d'Aurora Bertrana, la Universitat de Girona i l'Associació Cultural El Vilatà del Berguedà li van organitzar unes jornades d'homenatge, que es van celebrar en dos dies, un a Girona i un altre a Vilada. De les ponències d'aquelles jornades en va sortir un llibre, *Aurora Bertrana, una dona del segle XX*, editat per Publicacions de l'Abadia de Montserrat el 2001. A més de coordinar les jornades d'homenatge, juntament amb Glòria Granell, nosaltres vam escriure un text sobre la relació d'Aurora Bertrana amb el Berguedà, que vam exposar a la Universitat de Girona i a Vilada.

Després d'aquella data hem continuat fent recerca sobre la influència del Berguedà en la vida i l'obra d'Aurora Bertrana i també del seu pare, Prudenci Bertrana. Aprofitem l'Any Bertrana per donar a conèixer el resultat del treball que, prenent com a base la ponència de 1999, hem dut a terme fins ara. Aquest llibre no pretén ser un estudi exhaustiu de la vida i l'obra dels dos personatges en la part que fa referència al Berguedà. Simplement, hem volgut reunir en un sol volum el conjunt de les dades que hem recollit de la premsa, els arxius, els museus i les persones amb qui hem parlat.

L'edició d'aquest llibre ha comptat amb la col·laboració especial del Fons Bertrana de la Universitat de Girona, el Museu d'Art de Girona i l'Arxiu Comarcal del Berguedà.

La major part de les publicacions que se citen o es reproduïxen les hem consultat per Internet a través dels portals ARCA / Arxius de Revistes Catalanes Antiques (<http://www.bnc.cat/digital/arca/>), Xarxa d'Arxius Comarcals / XAC (<http://xac.gencat.cat/ca/inici/>) i Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional de Espanya (<http://hemerotecadigital.bne.es/index.vm>).

Donem les gràcies als companys del Centre d'Estudis d'Avià i, d'una manera especial, a totes les persones que ens han ajudat: Ramon M. Anglerill, Isabel Cardona i Joan Güell, Maria Claustre i Montserrat Guitart, Emília Serra, Maurici Traserra, Artur Selva, Lourdes Oliva, Jaume Rufí, Glòria Granell, Oriol Ponsatí, Cristina Ribot, Mercè Clusellas, Jaume Bernades, Margarida Guillaumes, Mercè Fondevila, M. Teresa Moreno, Xavier Pedrals, Roser Casals, Vicenç Massana, Josep Noguera, Benigne Rafart, Rossend Mangot, Jordi Torner, Rosa M. Vila, Ramon Xandri, Toni Gol, Marc Montañà, Dolors Clotet, Carme Boixader, Josep M. Claret, Ramon

Presentació •

Taiadella, Maribel Medina, Josep Cunill, Neus Soler, Josep Martínez Castro, Pere Boixader, Josep M. Salat, Sara Simon, Alba Perarnau, Lluís Ribalta, Eva Franquero, Ramon Arús, Brigit Nonó, Carme Cirera i Albert Vancell.

DANIEL MONTAÑA BUCHACA i JOSEP RAFART CANALS
Centre d'Estudis d'Avià

Introducció

En el transcurs d'una bona colla d'anys, Prudenci Bertrana i la seva filla Aurora van tenir una forta vinculació amb el Berguedà. Pel que fa a les persones, no es pot obviar que van mantenir una relació molt estreta amb alguns intel·lectuals i artistes berguedans instal·lats a Barcelona, com per exemple Ramon Vinyes, Àngel Pons i Ramon Tor. Però també cal remarcar les diverses estades tant del pare com de la filla en poblacions d'aquesta comarca, que van propiciar coneixences personals i amistats profundes.

La presència física dels Bertrana al Berguedà es remunta a 1930. S'ha esmentat sovint que Prudenci Bertrana, a partir de l'any 1931, va residir unes quantes temporades a Berga, on estiujava amb la família, i posteriorment a Vilada. D'Aurora Bertrana se sol recordar que, en tornar de l'exili, va passar gairebé cada any una temporada llarga al Berguedà, sobretot a Vilada, que va morir a l'hospital de Berga i que està enterrada al cementiri de la capital de la comarca. No s'ha parlat tant, en canvi, de l'estada d'Aurora Bertrana i el seu marit a l'alt Berguedà, durant uns quants mesos, fins i tot abans que la seva família vingués a estiuajar a la comarca. I tampoc de la curta estada de la família a la Nou.

L'ambient tranquil de la comarca del Berguedà va oferir tant a Prudenci Bertrana com a la seva filla Aurora la tranquil·litat que la ciutat els negava. Tot i que hi van viure en unes circumstàncies dispars, tant en un cas com en l'altre aquests paratges muntanyencs els van proporcionar un refugi, alhora que l'escalf dels qui els acollien va servir de bàlsam per fer més passadors els moments tristos i les penalitats de tota mena que tant al pare com a la filla els va tocar de viure.

Però no seria just dir que el Berguedà va ser per als Bertrana un simple lloc d'estiuieg vagarós o de repòs. Més aviat cal remarcar tot el contrari. Durant les seves estades a la comarca, Prudenci Bertrana va retratar una bona colla de paisatges berguedans tant amb la ploma com amb els pinzells. Aurora Bertrana hi va escriure una part important de la seva producció literària dels últims anys. Aquí hi va trobar la pau i la tranquil·litat que buscava, lluny del tràfec de la ciutat que li produïa angoixa. En contacte amb la natura, gairebé fins a l'últim moment, va conservar l'energia necessària per omplir llibretes i més llibretes amb els textos de les seves novel·les i les seves memòries. Alguns dels amics berguedans que l'envoltaven es van convertir en la seva segona família i la van acompanyar fins al final. Va

passar els últims dies de la seva vida a l'Hospital de Berga i les seves restes reposen en un nínxol de la família Güell-Cardona al cementiri de la capital del Berguedà.

Prudenci Bertrana va descobrir els paisatges del Berguedà gràcies als elogis que en feia un amic poeta. Amant dels boscos i la tranquil·litat com era, un cop instal·lat a Berga encara se sentia massa envoltat de cases i de gent i no va parar fins que va trobar un lloc arrecerat i lluny del brogit al poble de Vilada. Aurora Bertrana, dona inquieta i viatgera, es va donar a conèixer al gran públic com a narradora amb *Paradisos oceànics*, fruit de l'experiència viscuda a la Polinèsia, i més endavant, un viatge en solitari al nord d'Àfrica li va proporcionar material per escriure *El Marroc sensual i fanàtic*. Acostumada a voltar món, va conèixer el Berguedà seguint els passos primer del seu marit i després dels seus pares. Més tard, els últims vint-i-cinc anys de la seva vida, va tornar al Berguedà per reposar enmig de paratges coneguts i n'hi va conèixer de nous.

Prudenci Bertrana aprofitava els estius per caminar pels boscos, per escriure i per pintar. La seva filla Aurora també aprofitava les estades al Berguedà sobretot per escriure incansablement. Per treballar, necessitava un lloc tranquil i acollidor. La recerca del lloc ideal la va dur fins a les Eres de Guardiola (Vilada). En una de les últimes llibretes en què redactava les *Memòries*, va anotar que escrivia en un paradís que compartia amb la xiscladissa i les piulades dels ocells. Finalment, va trobar el repòs definitiu a Berga, on reposen les seves despulles.

1. Aurora Bertrana a Castellar de n'Hug i la Pobla de Lillet

Cap a 1920, Prudenci Bertrana¹ ja estava en contacte amb alguns dels intel·lectuals berguedans que vivien a Barcelona, sobretot amb Ramon Vinyes,² amb qui va coincidir a la tertúlia literària que es reunia a la rebotiga de Casa Vilaró.³ Aquesta relació es va anar mantenint i, més endavant, els trobarem junts en activitats, batalletes, campanyes i homenatges.

Prudenci Bertrana era una figura consolidada dins del panorama literari del país, però la vida privada de l'artista no anava gaire en consonància amb els èxits assolits. La necessitat de guanyar-se la vida l'obligava a fer feines que no el satisfien del tot i la situació familiar li donava més motius de tristesa que no pas de satisfacció. Per tot plegat, durant la segona meitat dels anys 20, Prudenci Bertrana es va convertir en un home abatut, desil·lusionat. Cada cop estava més aclaparat per les penúries, la vellesa que li queia a sobre i les malalties, les pròpies i les dels familiars més propers.

*Publicitat de Casa Vilaró al calendari
de 1929 de L'Abella d'Or.*

1. Prudenci Bertrana i Comte (Tordera, 1867 – Barcelona, 1941).

2. Ramon Vinyes i Cluet (Berga, 1882 – Barcelona, 1952), escriptor, poeta i autor teatral, que va inspirar el personatge del «savi català» a *Cent anys de solitud*, de Gabriel García Márquez.

3. «Pels voltants de 1920, a la rebotiga de [Ramon] Vilaró, els dissabtes (no festius) de sis a nou del vespre hi bullia una bigarrada penya d'escriptors [...]. Entre els habituals hi havia Ambrosi Carrion, que després presidí la penya, Pere Aldavert, Ramon Vinyes, Prudenci Bertrana...» (Albert Manent a *Els Marges*, 87, hivern de 2009.)

Bertrana, que ja havia vist com, temps enrere, se li morien dos fills (un noi i una noia) en plena joventut, a més de suportar les malalties que l'afectaven, patia per la salut de l'altra filla que li quedava, a més d'Aurora, Cèlia, que estava greument malalta. Per recomanació dels metges van portar la noia a Puigcerdà a fer cura de repòs. I amb ella hi van anar també l'esposa i la germana del novel·lista.⁴

En aquella època, a l'altra punta de món, Aurora Bertrana⁵ vivia amb intensitat una experiència que havia de ser determinant en el seu futur com a escriptora i com a personatge conegut i admirat. Gairebé per atzar, havia pogut fer realitat un dels somnis que, segons escriu a les *Memòries*, covava des de petita: viatjar a un país llunyà, exòtic. De fet, no solament va fer un llarg viatge sinó que es va estar gairebé tres anys lluny d'Europa.

Anteriorment, Aurora Bertrana ja havia emprès altres viatges importants en la seva vida. Primer es va desplaçar de Girona a Barcelona, per estudiar música; després, de Barcelona a Ginebra, on esperava completar els estudis musicals. Tot i que no hi va trobar ben bé el que buscava, es va quedar a Suïssa, on es guanyà la vida amb les actuacions a l'Hotel Chamonix tocant el violoncel com a membre de la Women Ensemble, la primera *jazz band* femenina de la història. Va acabar assistint a classes de literatura. El 30 de maig de 1925 es va casar amb l'enginyer suís Denys Choffat Mallet.⁶ L'any

4. «[...] Jo he estat malalt, però ja seria un home com els altres si després no s'hagués emmalaltit la meua filla Cèlia. He hagut de portar-la apressadament a Puigcerdà —compreneu, a Puigcerdà!—. Amb ella se n'és anat la meua dona, i jo visc tot sol al pis, i ara m'adono de la felicitat passada entre aquestes quatre parets ciutadanes mentre elles gaudien de salut i jo, cada dia més casolà, m'emparava en llur amor i alegria. [...] No sé si sabeu que tinc la meua filla gran casada amb un suís i que se la campen en plena Oceania, en l'illa de Tahití. I bé, jo no sé pas quan tornarà, però aquesta llarga volada m'ha fet més imprescindible la companyia de l'altra.» Carta de Prudenci Bertrana a Carles Rahola, 15 de juny de 1927. ARAGÓ, Narcís-Jordi i CLARA, Josep (1998): *Els Epistolaris de Carles Rahola*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 289.

5. Aurora Bertrana i Salazar (Girona, 1892 – Berga, 1974).

6. Denys Choffat Mallet, a part de treballar d'enginyer en diverses obres arreu del món, va escriure el llibre *Tratado práctico de mediciones industriales: temperaturas, volúmenes, presiones, velocidades, aforos, humedad, análisis técnicos de los gases de combustión*, Barcelona: Técnicos Asociados, 1966 ([Barcelona: Linomonograph]), i els articles: «La fabricación del hierro en horno rotatorio», a *Cemento-Hormigón*, V, 16 (1950), p. 74-79; «Las fábricas de cemento autónomas en la construcción de las grandes obras hidráulicas», a *Cemento-Hormigón*, V, 17 (1951), p. 130-137; «Las mediciones de temperatura en las fábricas de cemento», a *Cemento-Hormigón*, 361 (1964), p. 161-171; «Las mediciones de presión en las fábricas de cemento», a *Cemento-Hormigón*, 365 (1964), p. 443-451; «Los quemadores de carbón pulverizado», a *Cemento-Hormigón*, 382 (1966), p. 3-10; «Los Quemadores de fuel-oil», a *Cemento-hormigón* No. 385 (1966), p. 211-219; «El gran garaje subterráneo de Ginebra», a *Materiales, maquinaria y métodos*, 39 (1967), p. 81-85.

següent a Choffat, li va sortir la possibilitat d'anar a muntar una central elèctrica a Papeete, a Tahití, feina que va acceptar. Així, als trenta-quatre anys, Aurora Bertrana va emprendre amb el seu marit un llarg viatge que els va portar fins a la Polinèsia Francesa.

Les experiències viscudes durant el viatge i en els tres anys passats entre la vegetació exuberant d'un país llunyà de costums exòtics no solament van omplir de satisfacció aquells esperits àvids d'aventures, sinó que també van proporcionar a Aurora Bertrana una gran quantitat d'elements que ella va saber convertir en material literari i en tema d'un seguit de xerrades que, a la tornada, va fer per ateneus i clubs de tota mena. El coratge de dona pionera i l'habilitat per comunicar les seves vivències la van convertir en un personatge àmpliament conegut. Els escrits en diaris i revistes, els llibres i les conferències li van proporcionar una fama merescuda.

Mentre Cèlia Bertrana fa la «cura de repòs» a la Cerdanya acompanyada de la mare i la tia, Neus i Eufèmia Salazar, l'escriptor es queda a Barcelona, però de 1927 a 1930, de tant en tant, sobretot els estius, passa temporades a Puigcerdà amb la família, cada cop més aclaparat perquè la malaltia empitjora. Aquesta situació angoixosa en què està immersa la família és la que es troba Aurora Bertrana el 1929 quan torna de Tahití, plena de projectes.

Malgrat que l'estada a la Polinèsia li obria un ventall de possibilitats immenses, la vida d'Aurora Bertrana, ja llavors, tampoc no era precisament fàcil, tal com queda reflectit en les cartes⁷ que enviava al seu amic Nicolau d'Olwer.⁸ Poc després de tornar a Barcelona, va caure malalta i, a més, patia perquè, per motius laborals, no podia ser tant com hauria volgut al costat del marit.

Denys Choffat troba feina a la cimitera Asland. Al començament, treballa a la fàbrica de Montcada i Reixac i cada dia va i ve de Barcelona, on el matrimoni té un pis. En una de les cartes a l'amic Nicolau, Aurora Bertrana explica que, si la situació continua igual, buscarà un pis a prop de la fàbrica, perquè el marit no es pot desplaçar fins a la capital cada dia a dinar.⁹ Mentrestant, ella ho aprofita per escriure, per fer plans, per veure coneguts, per anar a l'Ateneu...

En una altra carta, del 10 de desembre de 1929, Aurora Bertrana deixa entreveure que no es podrà estar gaires mesos més a Barcelona si vol estar

7. Fons Nicolau d'Olwer (FNO-AAM), Arxiu de l'Abadia de Montserrat. Correspondència amb Aurora Bertrana.

8. Lluís Nicolau d'Olwer (Barcelona, 1888 – Mèxic, 1961). Polític i escriptor. Va publicar *Literatura catalana. Perspectiva general*, la primera història de la literatura catalana escrita en català. Va ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona, diputat al Congrés i ministre d'Economia del govern d'Alcalá Zamora. Va formar part de la delegació que es va reunir amb Francesc Macià per restablir la Generalitat de Catalunya en comptes de la República Catalana. Va morir a l'exili.

9. Carta a Nicolau d'Olwer del 10 de desembre de 1929 (FNO-AAM).

Vista parcial de la Pobla de Lillet entre 1920 i 1930. (Col·lecció Pere Boixader)

amb el seu marit. Però aviat la situació canvia radicalment, perquè Denys Choffat és destinat a la fàbrica que Asland té al Clot del Moro, al Berguedà. De moment, Aurora Bertrana es queda a Barcelona, malgrat que aquesta decisió accentua l'allunyament físic del matrimoni, que inevitablement han d'estar separats durant més temps. És evident que, treballant a més de cent trenta quilòmetres de la Ciutat Comtal, ara sí que a l'enginyer li serà materialment impossible desplaçar-se cada dia fins al seu pis per dinar i fins i tot per dormir. Es veuen poc i a Aurora Bertrana aquesta separació forçada l'entristeix i la fa patir. No cal dir que l'escriptora viatgera se sent feliç quan es retroba amb el marit, per exemple durant les festes de Nadal de 1929, en què Denys Choffat pot passar uns dies a Barcelona.¹⁰

Les festes s'acaben i Choffat ha de tornar a la feina. Aurora Bertrana treballa en l'elaboració del material que ha recopilat amb l'experiència de l'estada a la Polinèsia, s'apunta a l'Ateneu Barcelonès, consulta llibres... Però el fet de viure a Barcelona, allunyada del marit, i les males notícies sobre l'evolució de la malaltia de la seva germana la sumeixen en una tristor profunda.

Jo sola, trista i [?] a la ciutat. El meu pare a Puigcerdà «sitiat» [sic] per les

10. «Ara ja estic bona i plena de felicitat, car el meu estimadíssim company ha vingut a passar les festes amb la seva dona.» Carta a Nicolau d'Olwer del 25 de desembre de 1929 (FNO-AAM).

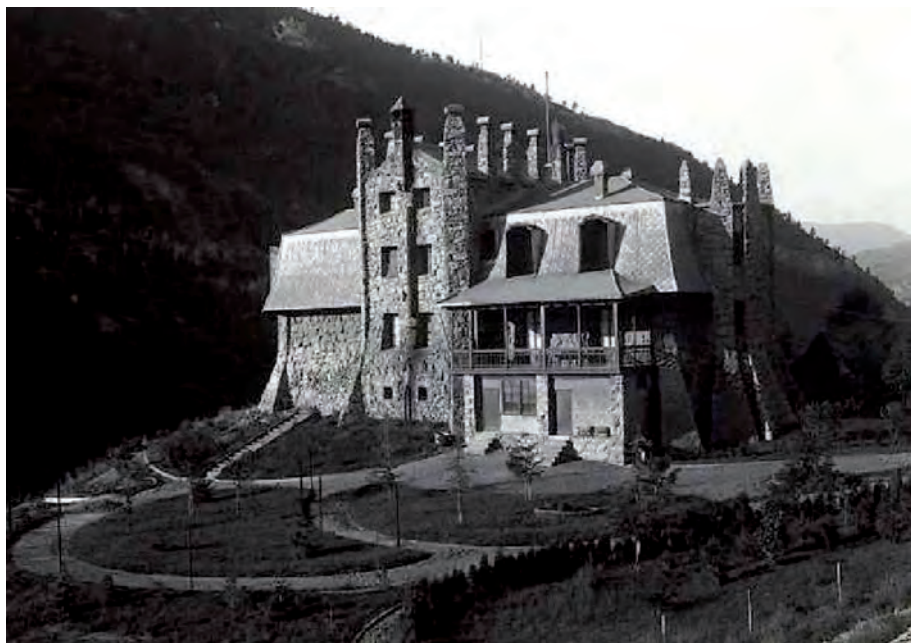
La fàbrica de ciment Asland del Clot del Moro en ple rendiment. (Col·lecció dels autors)

neus. El meu marit a la Pobla. La meva germana pitjor des que és a Puigcerdà. Tot no és alegria en el món. Vaig estar tres setmanes fatal de [?] i mig malalta de fer-ne.¹¹

Finalment, Aurora Bertrana se'n va a viure amb el seu marit. El 6 de març de 1930 ja és a la Pobla de Lillet. De fet, la fàbrica de ciment del Clot del Moro està situada en el terme de Castellar de n'Hug, a mig camí entre aquesta població i la Pobla de Lillet. Potser és per això que la primera carta que Aurora escriu a Nicolau d'Olwer des de l'alt Berguedà està datada a Castellar de n'Hug, però a l'escrit diu que viu a la Pobla. Podria ser que, per la seva condició d'enginyer, Denys Choffat visqués al xalet del Clot del Moro (Castellar de n'Hug) i quan la seva dona va anar a viure amb ell es traslladessin a viure en una fonda de la Pobla de Lillet, com la mateixa Aurora explica més endavant.

D'aquesta etapa viscuda a l'alt Berguedà, Aurora Bertrana a les *Memòries* no en diu res, però queda reflectida en les confidències que explica per carta al seu amic Nicolau. Així, sabem que, a Barcelona, la situació personal i familiar i l'allunyament del seu marit l'havien deixat molt abatuda, tant físicament com moralment. Lluny del tràfec de la ciutat es refà de

11. Carta a Nicolau d'Olwer escrita (en un foli amb la capçalera de l'Ateneu Barcelonès) el 13 de febrer de 1930 (FNO-AAM).

Xalet del Clot del Moro, a Castellarnau de la Marca. (Col·lecció dels autors)

l'esgotament i confessa que, al costat del seu company, viure a la muntanya li resulta molt agradable, fins al punt que pensa allargar l'estada i no sap quan tornarà a Barcelona.

Si jo no fos a la Pobla de Lillet refent-me moral i físicament d'un cansament que dec a la bella ciutat condal (i a les circumstàncies en què hi he viscut fa uns mesos), us hauria anat a veure [a Nicolau l'han escollit regidor de l'Ajuntament de Barcelona] i us parlaria d'això que vull demanar-vos, però no sé quan tornaré, car la muntanya i la companyia del meu estimat company em són infinitament plaents [acaba demanant-li feina a l'ajuntament per a una amiga: Carme Casadevall].¹²

Seguint la seva concepció del paper de la dona en la societat, Aurora Bertrana renuncia temporalment a les facilitats que li proporcionava el fet de viure a Barcelona per encarar la feina d'elaboració dels escrits inspirats en la Polinèsia en què està treballant per poder estar a prop del seu company i compartir la vida amb ell. Tot i que Nicolau d'Olwer li retreu que es dedica poc a la tasca intel·lectual iniciada, decideix avantposar els sentiments a qualsevol altra feina.

12. Carta a Nicolau d'Olwer datada a Castellarnau de la Marca el 6 de març de 1930 (FNO-AAM).

La Pobla de Lillet entre 1920 i 1930. (Foto: L. Roisin. Col·lecció Pere Boixader)

Veig amb plaer i agraïment que em renyeu una mica per la meva mandra [Nicolau d'Olwer la renya perquè no escriu]. Teniu raó, però sapiguen que una dona «ben dona» fa passar sempre els sentiments pel damunt del treball intel·lectual, dels plaers intel·lectuals i de la vanitat intel·lectual.¹³

Tot i que la vida a la muntanya amb el marit li dóna forces i la treu de l'abatiment en què havia caigut, Aurora Bertrana comprova que a la Pobla de Lillet no tot són flors i violes. És l'hivern. Fa molt fred i neva sovint. A la fonda on viuen no hi ha foc i la fredor penetra per tot arreu. Denys Choffat treballa de nit i arriba a casa a la matinada. Aurora Bertrana està engripada i aquell ambient gèlid tampoc no és gens favorable per a la seva salut. Tot plegat sembla un tast anticipat dels patiments que més endavant viurà en el seu exili forçat a Suïssa. Hi ha, però, una diferència. Aquí, ella i el seu marit es donen escalf mútuament.

Jo passo una temporada molt estranya. Sufreixo dels sofriments de casa i de la vida aspra i poc confortable que passa el meu marit a la Pobla de Lillet. Vida de solitud, de treball, d'incomprensió. Jo he vingut aquí, si res més no, per a patir de fred i d'inconfort, amb ell, per a demostrar-li que al seu costat no m'espanten els sofriments materials i també per a oferir-li, el petit raig de sol de

13. Carta a Nicolau d'Olwer escrita a la Pobla de Lillet el 12 de març de 1930 (FNO-AAM).

Castellar d'en Hug 5-III-30

Bernolquet amic:

No sé si felicitar-vos o
donar-vos a "pèssim" per la vostra "elevació" a
Regim de la ciutat de Barcelona. És que jo sé
i no vull amagar-vos-ho, és que així que
vaig saber-ho vaig pensar en expletar-vos
l'alt vulgaritat de vulgaritats! Espereu i escri-
meu!

Li jo no fa a la Pobla de Lillet,
reflexió meua moral i finicament d'un cas
sacrament agut que deu - en bella circum-
stància (i a les circumstàncies, en que hi ha
viscut per uns mesos), del d'aurora amat i
meua, i est parlarà d'així que vull
demandar-vos, però no sé quan trobare
eu, la mentança i la companyia
del meu estimat company, en
pot int'm' tantament placent. Però deixo
aquí prou.

J' tinc una amiga meua prof

La Pobla de Lillet 12-III-30

Bernolquet Nicolau:

Vaig rebre la vostra ama-
bla lletra que agraeixo. Em sap greu que
sigui difícil, és que vaig demanar-vos per
a la meua amiga Carme Casadell. Et
diria procurar-li un xic de caluro i con-
estar en la seva vida i jo no puc res
absolutament pensa l'ajuda del altre.
En fi jo no perdó pas l'esperança per que
de que vos no sou pas dels que prome-
ten molt i no fan res, sino des de que fan
el que poden sense pensar un gaire.

Veig amb plaer i agraiement, que em
rengien una elica per la meua,
maudra. Fent res, però sap'pneu
que una dona "ben dona" fa passar
sempre els sentiments pel dormint
del treball intel·lectual, dels plaers intelec-
tuals i de la varietat intel·lectual.

Fragments de cartes enviades per Aurora Bertrana a Lluís Nicolau d'Olwer des de Castellar de n'Hug i des de la Pobla de Lillet. (FNO-AAM)

la meua presència. Així, quan al dematí arriba de la fàbrica, cobert de neu o de pluja, i entra en aqueixa fonda inhospitalària sense foc i oberta a tots els vents, troba la calor dels meus braços i el meu somriure.¹⁴

Malgrat les condicions adverses i la poca fe que confessa que té en el que escriu, Aurora Bertrana continua treballant. Ordena el material que li ha proporcionat l'experiència viscuda i omple fulls i més fulls.

Cada matí em llevo i em poso a escriure, però em moro de fred. Cau una nevada regular ja fa 24 hores. Jo arrossego una «grip» de tres mesos que s'em-pitjora quan fa fred i humitat. Com voleu que escrigui? Hi ha una altra cosa que a vós ja puc confessar-vos perquè sou un veritable amic: jo no tinc gaire fe en el que escric. D'escriure, escric molt i molt!, però res del que faig m'agrada. Voleu dir que pot interessar el que jo escrigui?¹⁵

Probablement la poca convicció que manifesta és més un escut per defensar-se i una demanda d'orientació¹⁶ que no pas una sensació real, ja que mai no amaga que el seu somni és tenir èxit com a escriptora. D'aquesta

14. Carta a Nicolau d'Olwer, la Pobla de Lillet, 12 de març de 1930 (FNO-AAM).

15. Carta a Nicolau d'Olwer, la Pobla de Lillet, 12 de març de 1930 (FNO-AAM).

16. «Sempre dona i sempre feble, no sé caminar pel món sense una guia més forta.» Carta a Nicolau d'Olwer, la Pobla de Lillet, 12 de març de 1930 (FNO-AAM).